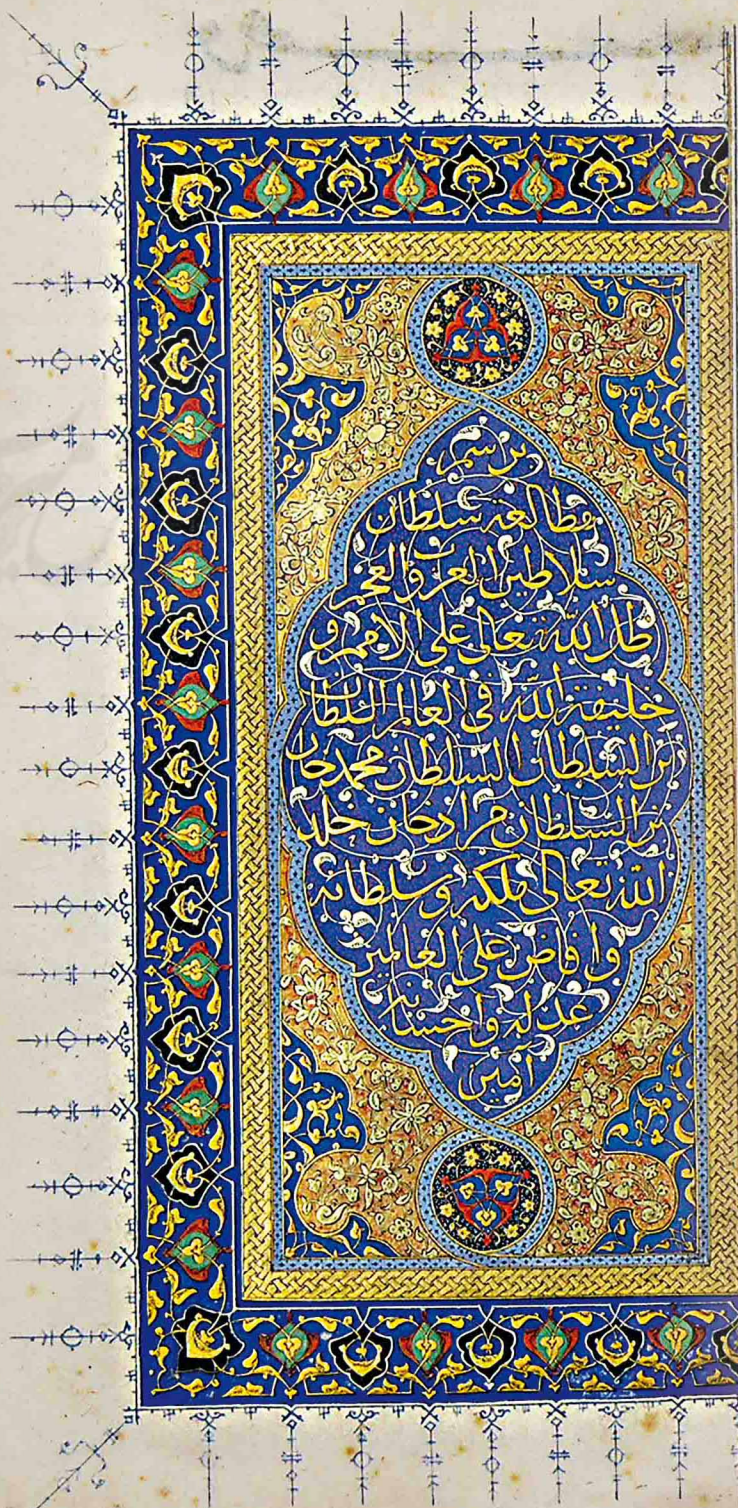

گزارش میراث

فصلنامه اطلاع‌رسانی در حوزه نقد و تصحیح متون، نسخه‌شناسی و ایران‌شناسی

دوره سوم، سال هفتم، شماره چهارم، زمستان ۱۴۰۱ [انتشار: زمستان ۱۴۰۳]

- جلال متینی و خدمات او به میراث مکتوب فارسی ● تخبیر الکلام، اثری نویافته از سیف‌الدین اسفرنگی در سبب نزول بعضی از آیات قرآن / بهروز ایمانی
- یادمانی از دوره سلجوقی در حلب / احمد عاصبار ● برخی واژه‌ها و اصطلاحات مغولی در الواسیل الی الریاسیل / علی صفی آق‌قلمه ● به نیروی بازوی کیخسروی: درباره نام گرجی الهوردی خان / محمدصادق میرزا ابوالقاسمی ● برای محافظت و از روی مهرورزی: اعمال عاطفی در نقاشی‌های نسخه‌های خطی ترکی - ایرانی دوران مدرن متقدم / کریم‌ستین گروبر، ترجمه: نسترن بجایی ● سه یادداشت ریشه‌شناسی: بشکول، بزکول، بشول، بشول، بزکول، بشکولین؛ دیزه؛ بلج / حسن رضایی باغ‌بیدی، ترجمه: میلاد یگلدو ● شواهدی بر درستی ترجمه بنداری از «ماده سهر» به «ناقه بنت ثلاثین» / حسین شهرابی ● درباره مفردات و رباعیات حسینعلی میرزا فرمان‌فرما / علیرضا خزایی ● درآمدی بر محصلات فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی در لهستان؛ نگاهی گذرا به نسخ خطی بهار دانش در ورشو و طوطی‌نامه در ورسلاو / ستاسواف آدام یاشکونسکی ● اشعار نویافته خالص استرآبادی / سید هادی میرزایی ● درنگی بر تصحیح احسن القصص؛ سنجش متن تصحیح‌شده احسن القصص با نسخه اساس (محفوظ در کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه) / سید رضا موسوی هفتادر ● نقد و بررسی تفاوت ضبط‌های زرین‌قنانه با دست‌نویسی نویافته / صادق ارشی ● ریشه‌شناس چه می‌کند؟ (۱۵) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ● زندگی و آثار فریدون بیگ / نصرالله صالحی

فهرست

سرشناسی

جلال متینی و خدمات او به میراث مکتوب فارسی..... ۳-۴

بسمتار

- تخیر الکلام، اثری نویافته از سیف‌الدین اسفرنگی در سبب نزول بعضی از سوره و آیات قرآن / بهروز ایمانی ۵-۹
- یادمانی از دوره سلجوقی در حلب / احمد خامه‌پار ۱۰-۱۲
- برخی واژه‌ها و اصطلاحات مغولی در الواسیل الی الرسایل / علی صفری آق‌قلعه ۱۳-۱۹
- به نیروی بازوی کیخسروی: درباره نام گرجی اللوردی خان / محمّدصادق میرزا ابوالقاسمی ۲۰-۲۲
- برای محافظت و از روی مهرورزی: اعمال عاطفی در نقاشی‌های نسخه‌های خطی ترکی - ایرانی دوران مدرن / مقدم / کریستین گرویر: ترجمه: نسرین نجاتی ۲۳-۵۰
- سه یادداشت ریشه‌شناختی: بشکول، پزکول، بشول، پزگول، بشکولیدن؛ دیزه؛ بلوچ / حسن رضایی باغبیدی: ترجمه: میلاد بیگلر ۵۱-۵۴
- شواهدی بر درستی ترجمه بنداری از «ماده سهر» به «ناقه بنت ثلاثین» / حسین شهرابی ۵۵-۶۳
- درباره مفردات و رباعیات حسینعلی میرزا فرمان‌فرما / علیرضا خزایی ۶۴-۶۹
- درآمدی بر معضلات فهرست‌نویسی نسخ خطی فارسی در لهستان: نگاهی گذرا به نسخ خطی بهار دانش در ورشو و طوطی‌نامه در ورسلاو / ستانیسواف آدام باشکوفسکی ۷۰-۸۰
- اشعار نویافته خالص استرآبادی / سیده‌های میرآقایی ۸۱-۸۷

نقد و بررسی

- درنگی بر تصحیح احسن القصص؛ سنجش متن تصحیح‌شده احسن القصص با نسخه اساس (محفوظ در کتابخانه چلبی عبدالله ترکیه) / سیدرضا موسوی هفتاد ۸۸-۹۹
- نقد و بررسی تفاوت ضبط‌های زرین‌قبانامه با دست‌نویسی نویافته / صادق ارشی ۱۰۰-۱۱۳

پژوهش‌های وابسته

- ریشه‌شناسی چه می‌کند؟ (۱۵) / سید احمدرضا قائم‌مقامی ۱۱۴-۱۱۷

ایران در متون و منابع عثمانی (۲۸)

- زندگی و آثار فریدون بیک / نصرالله صالحی ۱۱۸-۱۲۲

صاحب امتیاز:

مؤسسه پژوهشی میراث مکتوب

مدیر مسئول و سردبیر: اکبر ایرانی

معاون سردبیر و سرویستار: مسعود راستی‌پور

مدیر داخلی: یونس تسلیمی پاک

طراح جلد: محمود خانی

چاپ دیجیتال: میراث

نشانی مجله:

تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین خیابان دانشگاه و
ابوریحان، ساختمان فروردین (شماره ۱۱۸۲)، طبقه دوم.

شناسه پستی: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

تلفن: ۶۶۴۹۰۶۱۲

دورنگار: ۶۶۴۰۶۲۵۸

www.mirasmaktoob.com

gozresh@mirasmaktoob.ir

بها: ۶۰۰،۰۰۰ ریال

روی جلد: دست‌نویسی مورخ ۸۷۰ق از تحریر
المجسطی، اثر نصیرالدین محمد بن محمد بن حسن
الطوسی (۵۹۷-۶۷۲ق)، که به رسم خزانه سلطان محمد
فاتح (۸۴۸-۸۸۶ق) انتساخته شده و اکنون به شماره
۱۳۶۰ در مجموعه فیض‌الله افندی در کتابخانه ملت
(استانبول) نگهداری می‌شود.

راهنمای نویسندگان و خوانندگان

- آرای مندرج در نوشته‌ها لزوماً منطبق با نظر گزارش میراث نیست.
- گزارش میراث در پذیرش و ویرایش مقالات مختار است.
- نقل مطالب این نشریه با ذکر مأخذ مجاز است.
- مقالاتی که پذیرفته نشده‌اند، بازگردانده نمی‌شوند.
- نسخه ویراسته و نهایی مقالات، حتی المقدور با تأیید نویسندگان به چاپ خواهد رسید.

از نویسندگان می‌خواهیم به نکات زیر توجه فرمایند:

- مقالات ارسالی نباید پیش‌تر در نشریه‌ای منتشر، یا همزمان به نشریات دیگر تحویل شده باشد؛ در غیر این صورت، مجله از چاپ دیگر مقالات نویسنده معذور است.
- نوشته‌های خود را به صورت تایپ‌شده با نرم‌افزار Word و به نشانی gozaresh@mirasmaktoob.ir بفرستید.
- تصاویر، جدول‌ها و نمودارها جداگانه و با فرمت JPEG یا TIFF ارسال شوند.
- به همراه مقالات مترجم، رونوشت متن اصلی و اطلاعات کامل کتاب‌شناختی مقاله ترجمه‌شده فرستاده شود.
- در مقالات نقد و بررسی، لازم است تصویر روی جلد کتاب، نیز مشخصات کتاب‌شناختی آن درج شود؛ شامل موارد زیر:
  - نام مؤلف. عنوان کتاب. نام مصحح/ مترجم. محل چاپ: ناشر، سال چاپ.
  - ارجاعات به صورت زیر تنظیم شود:
    - نام خانوادگی، تاریخ انتشار: [جلد/ شماره صفحه (مثلاً: افشار، ۱۳۸۹: ۲۱۲)].
    - تبصره: اگر ارجاع بعدی به اثری دیگر از همان نویسنده باشد، به جای نام خانوادگی: همو؛ اگر ارجاع بعدی به همان کتاب باشد، به جای نام خانوادگی و تاریخ نشر: همان؛ اگر ارجاع بعدی عین ارجاع قبلی باشد: همانجا.
  - کتابنامه در پایان مقاله به ترتیب الفبایی، بر اساس نام خانوادگی یا نام شهر مؤلفان، بدین شیوه تنظیم شود:
    - کتاب: نام خانوادگی/ نام شهر، نام (تاریخ انتشار). عنوان کتاب. [نام مترجم، مصحح و...]. [شماره ویراست]. محل نشر: ناشر. (مثلاً: آذرنوش، آذرتاش (۱۳۸۷). چالش میان فارسی و عربی. ویراست دوم. تهران: نشر نی).
    - مقاله در مجله: نام خانوادگی، نام (تاریخ انتشار). «عنوان مقاله». [نام مترجم]. نام نشریه، دوره یا سال، شماره: شماره صفحات. (مثلاً: صادقی، علی اشرف (۱۳۶۸). «یک قاعده آوایی». مجله زبانشناسی، سال ششم، ش ۲: ۶۲-۷۴).
    - مقاله در دانشنامه، مجموعه مقالات و...: نام خانوادگی، نام (تاریخ انتشار). «عنوان مقاله». [نام مترجم]. در: نام دانشنامه/ مجموعه مقالات. زیر نظر/ به کوشش. محل نشر: ناشر. شماره صفحات. (مثلاً: خالقی مطلق، جلال (۱۳۸۱). «اهمیت و خطر مأخذ جنبی در تصحیح شاهنامه». در: سخن‌های دیرینه. به کوشش علی دهباشی. تهران: افکار. ص ۲۸۵-۳۱۲).
    - دستنویس: نام شهر، نام. عنوان کتاب. شماره دستنویس و کتابخانه. تاریخ کتابت. نام کاتب. (مثلاً: نیشابوری، معین‌الدین محمد بن محمود. بصائر یمنی. دستنویس ش ۳۵۸۴ کتابخانه ملی تبریز. مورخ پنجشنبه ۴ جمادی الاول ۶۸۰ق. به خط ابی‌الخیر محمد بن ابی‌بکر خراسانی تفتازانی.)

درباره مفردات و رباعیات حسینعلی میرزا فرمانفرما

علیرضا خزایی

دانشجوی تاریخ، دانشگاه تهران
alireza.khazaei@ut.ac.ir

حرم حضرت علی^ع در نجف به خاک سپردند.^۵ درباره احوال واپسین روزهای حسینعلی میرزا فرمانفرما، آنچه صاحب ناسخ التواریخ روایت داشته متضمن جزئیاتی است افزون‌تر و مبسوط‌تر از سایرین:^۶

... چنان‌که مذکور می‌شود، فرمانفرما به مرض وبا گرفتار شد. میرزا حسین، حکیم‌باشی فتحعلی‌شاه، او را عیادت کرد و از بهر معالجت دوايي که به قیمت اندک بود تجویز نمود. فرمانفرما گفت مداوا چه کنی که نه خادمی دارم که مهیا کند و نه درهمی که بها کنم. میرزا حسین سخت شرمناک شد و چون زری لایق با خود نداشت معدودی از فلوس نحاس در زیر بساط گذاشت و برفت. مسموع افتاد که وقتی اسب‌های رمه فرمانفرما را به شمار کردند ۱۸۰۰۰ برآمد و او را خزان‌های اندوخته و بارهای مروارید بود.

۱. صاحب این کلک، که خود نسبتاً از اخلاف حسینعلی میرزا فرمانفرماست، با مشارکت آقای سید محمد منصورى فسایى، که ایشان نیز به طریق سببی در زمره اخلاف فرمانفرما جای می‌گیرند، با تفحص در منقولات شفاهی برخی شعب اخلاف حسینعلی میرزا فرمانفرما و مکتوبات عصر قاجار، سلسله نسب بدرجهان خانم را چنین می‌دانند: «بدرجهان خانم، دختر محمدجعفر خان، پسر محمدقادر خان عرب عامری بسطامی» (از جمله منابعی که سلسله‌النسب اقوال شفاهی خانوادگی، یعنی طریق یادشده را تصدیق می‌کنند، اجمالاً می‌توان موارد زیر را سیاه کرد: خاوری، ۱۳۸۰: ۴۱/۲؛ سپهر، ۱۳۷۷: ۱/۵۵۲؛ هدایت، ۱۳۸۰: ۹/۸۰۷۳). صاحب تاریخ عضدی، اسامی پدر و جد بدرجهان خانم را با یکدیگر خلط کرده و این خانم را «بدرجهان خانم دختر قادر خان عرب بسطامی» آورده‌است (عضدالدوله، ۱۳۷۶: ۳۵). عبدالحسین نوایی نیز در حواشی خویش بر تاریخ عضدی، تکرار خطای مذکور نموده‌است (نک. همان: ۲۳۴).
۲. برای تاریخ و محلّ ولادت حسینعلی میرزا فرمانفرما نک. اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۷: ۳/۱۶۲۲؛ نفیسی، ۱۳۸۳: ۳۹۳ و منابع سابق‌الذکر در پانویس ۱.
۳. برای تاریخ آغاز و پایان این ایام به ترتیب نک. اعتمادالسلطنه، ۱۳۶۷: ۳/۱۶۲۸؛ هدایت، ۱۳۸۰: ۹/۸۱۳۰؛ جهانگیرمیرزا، ۱۳۸۴: ۲۳۳-۲۳۴.
۴. برای شاهدهی از کارکرد این سجع مهر نک. شهرستانی، ۱۳۸۱: ۷۳.
۵. تاریخ وفات حسینعلی میرزا فرمانفرما را تواریخ عصر قاجار به اختلاف آورده‌اند. فی‌المثل خورموجی آن را در سنه ۱۲۵۰ق (خورموجی، بی‌تا: ۲۴)، سپهر در «شب پنجشنبه ۲۶ ربیع‌الأول ۱۲۵۲ق» (سپهر، ۱۳۷۷: ۲/۶۴۰؛ لرد کرزن نیز تاریخ تاج‌خواهی فرمانفرما را ۱۸۳۷م، مصادف با ۱۲۵۲-۱۲۵۳ق، عنوان داشته و این نقلی خطاست؛ کرزن، ۱۳۷۳: ۲۵۲/۲) و دیگران در ۱۲۵۱ق آورده‌اند (هدایت، ۱۳۸۰: ۹/۸۱۶۲؛ حسینی فسایی آن را در ۲۶ ربیع‌الأول ۱۲۵۱ق گفته‌است؛ نک. حسینی فسایی، ۱۳۷۸: ۷۶۶/۸). در نوشته‌ای علی‌حده، که فصلی دیگر از یادداشت مجمل حاضر است، صاحب این کلک درباره کارنامه و زندگی‌نامه حسینعلی میرزا فرمانفرما سخن گفته و اقوال مختلف درباره وفات او را با تحقیق و ادله بازسنجیده و تاریخی را که در قیاس با دیگر اقوال صحیح‌تر می‌نماید معین داشته‌است (فصل مذکور در انتهای سال ۱۴۰۳ یا ابتدای ۱۴۰۴ انتشار خواهد یافت).
۶. نک. سپهر، ۱۳۷۷: ۲/۶۴۰؛ تفصیل این فقره را به فصل در دست انتشار در سال آینده موکول می‌داریم.

حسینعلی میرزا فرمانفرما، پسر پنجم فتحعلی‌شاه قاجار، در روز پنجشنبه ۱۲ ذی‌الحجه سنه ۱۲۰۳ق، مصادف با عید قربان، از بطن بدرجهان خانم عرب عامری بسطامی، دختر محمدجعفرخان عرب عامری بسطامی،^۱ در قصبه نوا از توابع لاریجان پای به گیتی نهاد.^۲ حسینعلی میرزا فرمانفرما سالیانی چند از سنه ۱۲۱۴ الی ۱۲۵۰ق بر مسند حکمرانی ایالت فارس (که فارس، بنادر و جزایر خلیج فارس، بهبهان و کوه‌گیلویه، بختیاری، رامهرمز، فلاحیه، هندگان و سواحل دریای عمان تا سرحدات هندوستان را مشتمل بود) برقرار ماند و عاقبت الأمر در جریان جنگ‌های جانشینی فتحعلی‌شاه قاجار به دعوی سلطنت برخاست و چون مغلوب قوای هواداران محمدشاه قاجار گردید، او را در معیت منصور خان فراهانی به تهران اعزام داشتند. ایام تاج‌خواهی حسینعلی میرزا فرمانفرما قریب ۹۰ روز، از سوم شعبان الی ۲۹ ذی‌القعدة ۱۲۵۰ق با نام «حسینعلی‌شاه» در شیراز به طول انجامید.^۳ سجع مهرش، در ایام سلطنت، به تأسی از فتحعلی‌شاه قاجار «گرفت خاتم شاهی ز قدرت ازلی/قرار در کف شاه‌زمان حسینعلی» بود^۴ و بر سکه‌های ایام حکومتش در یک سمت عبارت «ضرب دارالعلم شیراز» و در سمت دیگر «السلطان بن سلطان، حسینعلی‌شاه قاجار» مضروب است. چنان‌که تواریخ گزارش می‌دهند، حسینعلی میرزا فرمانفرما به‌موجب ابتلا به بیماری وبا در سنه ۱۲۵۱ق در تهران بدرود حیات گفت و او را ابتدا به امانت در امامزاده زید و سپس در

نیشابوری در شرح داستان شیخ صنعان و دختر ترسا،^{۱۴} ذخیره النجاة فی میراث الاموات در ارث و فرایض از حاجی علی اکبر نواب که به نام فرمانفرما تألیف کرده است،^{۱۵} نسخه‌ای از دیوان مجمر اردستانی به خط خانلر تهرانی به جهت نگهداری در کتابخانه شخصی حسینعلی میرزا فرمانفرما،^{۱۶} و نسخه‌ای از مثنوی معنوی که ابیاتش در حواشی اوراق به‌توسط وصال شیرازی شرح گردیده‌اند^{۱۷} را سیاه کرد.

گفته‌اند که حسینعلی میرزا فرمانفرما خود نیز گاه بر طریق تفنّن به سرودن مفردات و رباعیات اهتمامی نشان داده است، ولیکن خلاف رساله دلگشا از بسمل شیرازی، که چند فقره از اشعار حسینعلی میرزا را مضبوط داشته^{۱۸} و جز آن که صاحب اکسیر التواریخ ابیات حسینعلی میرزا

۷. درباره هر یک به ترتیب نک. دیوان بیگی شیرازی، ۱۳۶۴: ۱/ ۶۴۰-۶۴۴، ۷۳۵-۷۳۶، ۸۰۰-۸۰۱: ۲/ ۸۲۳-۸۲۵.

۸. درباره این سه انجمن و تاریخ ایام فعالیت ایشان، نک. مقاله «انجمن‌های ادبی در دارالادب ایران...»: ۲۸-۲۹.

۹. درباره او نک. دیوان بیگی شیرازی، ۱۳۶۴: ۱/ ۶۳۶، که ابیاتی از قصیده‌اش در مدح حسینعلی میرزا فرمانفرما را ثبت کرده است.

۱۰. درباره او نک. دیوان بیگی شیرازی، ۱۳۶۴: ۳/ ۱۷۳۴-۱۷۳۹. او، چنان‌که رضاقلی خان هدایت و داور شیرازی در احوالش گویند، پیش خدمت خاصه حسینعلی میرزا فرمانفرما بوده و پدرش، محمدعلی بیگ، نیز در زمره خواص دستگاه فرمانفرما جای داشته است (هدایت، ۱۳۸۲: ۵/ ۹۵۴؛ داور شیرازی، ۱۳۷۱: ۶۱۶). داور شیرازی در احوالش می‌افزاید که پس از کناره گرفتن از مشاغل دولتی و داخل نشدن در دستگاه دیگر شاهزادگان یا حکام ایالات و ولایات، میرزا ابوالحسن خان مشیرالملک شیرازی (که لقاءالملک خانم دختر حسینعلی میرزا فرمانفرما را در عقد ازدواج داشت و چندین مرتبه به وزارت فارس منصوب گردید) رعایت حالش می‌نمود و مخارجش را به احترام تقبّل می‌داشت. دیوان بیگی نیز درباره شخصیت و خصائل اخلاقی میرزا محمدابراهیم تصریح می‌دارد که فردی طامع نبود و مدح هر کس نمی‌گفت. وفاتش را ۱۲۹۷ق نگاشته‌اند (فرصت‌الدوله، ۱۳۷۷: ۲/ ۹۱۹).

۱۱. نک. محمدحسن بن ابوطالب، ۱۲۳۳ق.

۱۲. نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۴۸.

۱۳. نک. محمدحسن قزوینی، ۱۴۰۰: مقدمه مصحح.

۱۴. نک. کازرونی، ۱۲۴۰ق (معرفی و بررسی تفصیلی این نسخه در یوسفدهی، ۱۳۸۱: فصل ششم).

۱۵. نک. بسمل شیرازی، احتمالاً ۱۲۴۷/۱۲۴۸ق و ذیل آن در دانش‌پژوه، ۱۳۵۸: ۱۹۲۸.

۱۶. نک. مجمر اردستانی، ۱۲۲۴ق.

۱۷. نک. مولوی، ۱۲۴۳ق.

۱۸. برای مفردات و رباعیات مذکور در تذکره دلگشا بنگرید به سطور پسین همین یادداشت و بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۳-۲۹۵؛ میرزا علی اکبر نواب، فرزند آقاعلی نقیب و از منتسبان به دودمان صفوی است که در دستگاه حسینعلی میرزا فرمانفرما تقرّب بسیار یافت و به مصاهرت شاهزاده مفتخر

حسینعلی میرزا فرمانفرما را می‌توان شاهزاده‌ای مهمت به علم و ادب دانست که در دستگاه حکومت خویش، ادبای متعدّدی را گرد آورده بود و اسامی بعضی از ایشان را می‌توان در خلال مندرجات حدیقه الشعراء بازجست؛ از آن جمله‌اند ذوقی بسطامی، سالک یزدی، سلطان نوایی و شاهد فارسی.^۷ همچنین انجمن‌های ادبی گونه‌گونی، نظیر انجمن عالی (متعلق به میرزا محمدحسین، متخلص به عالی)، انجمن بسمل (متعلق به حاجی علی اکبر نواب) و انجمن سخنوران وصال (متعلق به وصال شیرازی)^۸ در ایام حکومتش بر فارس برقرار بودند و محافلی به جهت گرد هم آمدن شعرای اقصی نقاط کشور به شمار می‌رفتند.

به سبب توجهات حسینعلی میرزا فرمانفرما به قصیده‌سرایان، که خود تقلیدی بوده است از سنن کهن دربارهای ادب‌پرور ایرانی و دربارهای آقامحمدخان و فتحعلی‌شاه قاجار در تهران، شعرای بسیاری که در دستگاه دیگر شاهزادگان زیسته‌اند نیز او را مدح گفته‌اند؛ از ایشان به مصداق می‌توان ذره تفرشی را برشمرد که مدتی در خدمت عباس میرزا نایب‌السلطنه بوده است.^۹ برخی حاضران دستگاه فرمانفرما، همچون میرزا محمدابراهیم مشهور به منعم شیرازی نیز پس از حبس حسینعلی میرزا فرمانفرما، ترک خدمت دیوان کردند و در دستگاه دیگر حکام و والیان داخل نشدند.^{۱۰} مضافاً آن‌که در ایام حکومت حسینعلی میرزا فرمانفرما بر فارس، محققان، علما، حکما و ادبای حاضر در دستگاه فرمانفرما نسخ و کتب مختلفی را از برای او یا به نام او تحریر و استنساخ نموده‌اند؛ از آن جمله می‌توان مناهج السلوک للسلطین و الملوک تألیف محمدحسن بن ابوطالب در بیان وجه احتیاج رعیت به سلطان و بالعکس،^{۱۱} تذکره دلگشا تألیف حاجی علی اکبر نواب مشهور به بسمل شیرازی در احوال شعرای فارسی‌گو از سعدی تا نگارنده آن به خواستاری فرمانفرما و نام‌گزینی شخصش به جهت این تذکره،^{۱۲} ریاض الشهادة فی مصائب السادة تألیف محمدحسن قزوینی در بیان حالات معصومین و مناقب و مصائب ایشان به نام فرمانفرما،^{۱۳} قبلة العشق سروده ابراهیم کازرونی که نادری تخلص داشته است به پیروی از عطار

را منحصر به یک فرد دانسته،^{۱۹} ثمره تفحص در خلال اوراق دیگر تذکره‌ها، جنگ‌ها و تواریخ حکایت از آن دارد که دیگران از حسینعلی میرزا فرمانفرما بیتی ضبط ننموده‌اند و هر آنچه در دیگر آثار از مفردات او منقول است، مستند به تذکره دلگشا است. حتی محمود میرزا در سفینه محمود،^{۲۰} بهمن میرزا در تذکره محمدشاهی،^{۲۱} یزدانبخش میرزا در تذکره اوصاف الامین^{۲۲} و هولاکو میرزا در مصطفی خراب و نیز تذکره خرابات^{۲۳} که به سروده‌های شاهزادگان قاجار توجه نشان داده‌اند، از ابیات و اشعار حسینعلی میرزا فرمانفرما سخنی به میان نیاورده‌اند. نگارنده ناشناخته تذکره ممیز که از احوال اخلاف حسینعلی میرزا فرمانفرما اخباری به دست داده و چنان‌که در فصلی دیگر خواهیم آورد، با برخی از ایشان مرادوات یا دست‌کم آشنایی داشته‌است نیز سخنی از مفردات و رباعی و قطعه حسینعلی میرزا فرمانفرما به میان نمی‌آورد. همچنین تا کنون دیوان یا مجموعه‌ای از ابیات و اشعار فرمانفرما به رؤیت صاحب این کلک نرسیده‌است و بدین سبب آنچه در این فصل نقل خواهیم کرد مشتمل است بر آنچه در رساله دلگشا نقل شده و برخی مفردات پراکنده در دیگر تذکره‌های معاصر و متأخر از ایام حیات حسینعلی میرزا فرمانفرما. مقصود از این فصل سنجش اختلافات موجود در ضبط این مفردات و رباعی و قطعه خواهد بود.

مفردات

شهر مفردات حسینعلی میرزا فرمانفرما بیتی است که جز تذکره دلگشا، آثار دیگری همچون تذکره خاقان، اکسیر التواریخ و جنگ اشعار متأخرین نیز تنها به ضبط آن فرد بسنده کرده‌اند:^{۲۴}

عبد گنه‌کار سزاوار چیست؟
لایق آتش زدن و سوختن

دیگر فرد حسینعلی میرزا فرمانفرما که جز تذکره دلگشا در حدیقه الشعرا نیز، که صاحب آن اثر نیز در نقل اشعار فرمانفرما به تذکره دلگشا استناد داشته، طرف نظر و نقل افتاده، فرد زیر است:^{۲۵}

در بر اهل نظر روی تو را نیست نظیر^{۲۶}
فردی از دفتر خوبیست، ولی منتخب است
و آن‌ها که تنها در تذکره دلگشا ضبط شده از این قرار
است:^{۲۷}

از چیست خط سبز تو هر لحظه تازه‌تر؟
ریحان تر فسرده شود گر در آفتاب

*

عجیبی نیست که بر روی تو حیران شده‌ام
این نه آن روست که کس بیند و حیران نشود

*

→ گردید (معصوم‌علی‌شاه، ۱۳۸۳: ۳/۳۴۶) و دوتن از فرزندانش، یعنی میرزا ابوطالب شیرازی و میرزا علی صدرالعلمای شیرازی، متخلص به ناصری، نیز هر یک به مصاهرت یک تن از پسران حسینعلی میرزا فرمانفرما دست یافتند (بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۱-۲۳). درباره همسر میرزا علی صدرالعلمای آن‌چه تا کنون به دست رسیده این است که نامش «همایون سلطان خانم» بوده و دختر نادر میرزا پسر حسینعلی میرزا فرمانفرما است و سبب آن‌که میرزا علی‌اکبر نواب در تذکره دلگشا، ابیات و اشعار متعددی از حسینعلی میرزا فرمانفرما نقل می‌نماید و صفحاتی چند به احوال پسران فرمانفرما اختصاص می‌دهد را باید همین پیوندهای خانوادگی و تقرب نام‌برده در دستگاه حکومتی شاهزاده دانست (برای احوال پسران فرمانفرما در صفحات مزبور از نک. همان: ۲۶۱-۲۶۴؛ اگرچه بعضی تاریخ‌های مذکور در صفحات مزبور از تذکره دلگشا درباره فرزندان فرمانفرما به‌گواهی برخی اسناد موجود در آرشیو صاحب این کلک و دیگر اخلاف ایشان و به‌قرینه اقوال مکتوب منابع دیگر نیازمند تحقیقند. تفصیل اخلاف حسینعلی میرزا فرمانفرما و عاقبت هر یک، از روزگار فتحعلی‌شاه قاجار تا به امروز، نیز موضوع تحقیقی است که صاحب این کلک و آقای سید محمد منصور فسایی، که به‌ترتیب از اخلاف نسبی و سببی مرحوم فرمانفرما به‌شمارند، در دست انجام دارند و ثمره آن در قالب رساله‌ای مفصل و مستوفی در سنوات آتی انتشار خواهد یافت).

۱۹. نک. اعتضادالسلطنه، ۱۳۷۰: ۱۹۲.

۲۰. نک. محمود میرزا، ۱۳۴۶.

۲۱. نک. بهمن میرزا، ۱۲۴۹ق کتابت تفرشی؛ ۱۲۴۹ق کتابت یزدی؛ ۱۳۰۲ق کتابت عبدالرزاق بیگ دُنْبلِی.

۲۲. نک. یزدانبخش میرزا، ۱۳۰۵ق.

۲۳. برای مصطفی خراب نک. هلاکور میرزا، ۱۳۴۴؛ برای تذکره خرابات نک. هلاکو میرزا، ۱۲۵۷ق (فصلی تفصیلی از صاحب این کلک در معرفی و بررسی وجوه گونه‌گون ادبی و تاریخی نسخه خطی طرف استناد از تذکره خرابات در دست انتشار است).

۲۴. برای این فرد نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ گروسی، ۱۳۷۶: ۶۶؛ اعتضادالسلطنه، ۱۳۷۰: ۱۹۲؛ محمدعلی شیرازی، ۱۳۲۸ق: ۴۷۶.

۲۵. برای این فرد نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ همو، ۱۲۶۳ق: ۶۰؛ همو، بی‌تا: ۷۴؛ دیوان‌بینگی شیرازی، ۱۳۶۴: ۲/۱۳۲۳.

۲۶. در حدیقه الشعرا «نظر» آمده (دیوان‌بینگی شیرازی، ۱۳۶۴: ۲/۱۳۲۳)، لیکن در کلیه نسخ تذکره دلگشا و تصحیح رستگار فسایی، «نظیر» است (نک. پانویس پیشین).

۲۷. برای مفردات مذکور نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۴-۲۸۵؛ همو، ۱۲۶۳ق: ۶۰؛ ۶۱؛ همو، بی‌تا: ۷۴.

دیگران جز استناد به آورده‌های او نیست و چنان‌که از نسخه‌شناسی نسخ در دسترس از تذکره مذکور نیز می‌توان دریافت، تذکره دلگشا در میان اخلاف حسینعلی میرزا فرمانفرما و برادر بطنی او، حسنعلی میرزا شجاع‌السلطنه، اثری بوده‌است مشهور، از آن سبب که نسخه‌ای از آن را به‌جهت اوکتای قآن میرزا تحریر داشته‌اند و نسخه‌ای دیگر، که از جمله نسخ بدل تصحیح منصور رستگار فسایی در تصحیح او از تذکره بوده‌است، در نزد خاندان سیاوشی، از اخلاف کامران میرزا پسر حسینعلی میرزا فرمانفرما، محفوظ بوده و دیگری که نسخه اساس رستگار فسایی

۲۸. در نسخه‌ای که محتمل است به خط میرزا محمد بن میرزا معصوم باشد، در عوض «به»، «بر» آمده و همین صحیح است (بسمل شیرازی، ۱۲۶۳: ق: ۶۰، پ: ۲۹). این فرد در نسخه اوکتای قآن میرزا بن حسنعلی میرزا شجاع‌السلطنه ضبط نیست (بسمل شیرازی، بی‌تا: ۷۴).

۳۰. در نسخه اوکتای قآن میرزا، از مصرع دوم «که» افتاده‌است (همان).
۳۱. در نسخه‌ای که محتمل است به خط میرزا محمد بن میرزا معصوم باشد، «ناله و فریاد» آمده‌است (بسمل شیرازی، ۱۲۶۳: ق: ۶۰، پ: ۳۲).

۳۲. برای این رباعی نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ همو، ۱۲۶۳: ق: ۶۱؛ همو، بی‌تا: ۷۴.

۳۳. در نسخه‌های اوکتای قآن میرزا و آنچه اساس تصحیح رستگار فسایی بوده‌است، عبارت «سیر خدا» آمده (بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ همو، بی‌تا: ۷۴)، حال آن‌که در نسخه‌ای که محتمل است به خط میرزا محمد بن میرزا معصوم باشد، «شیر خدا» ضبط شده‌است (همو، ۱۲۶۳: ق: ۶۱). اصغر فرمان‌فرمایی که نوّه کیوان میرزا پسر رضاقلی میرزا نایب‌الایاله پسر حسینعلی میرزا فرمانفرما است و سابقاً تصحیحی از سفرنامه نایب‌الایاله عرضه نموده‌است، بدون ذکر منبع «شیر خدا» آورده‌است (نایب‌الایاله، ۱۳۴۶: ۷۳۶؛ از سفرنامه نایب‌الایاله تصحیحی نوآیین و پیراسته‌تر، در قیاس با فقره پیشین، به‌اهتمام صاحب این کلک صورت پذیرفته‌است که پس از اتمام حواشی و تعلیقات، در سنوات آتی انتشار خواهد یافت و پس از آن، تصحیح صورت پذیرفته از رموز السیاحه، تألیف نجفقلی میرزا والی، که قرینه‌ای است بر مندرجات سفرنامه نایب‌الایاله و اکنون در مرحله تکمیل حواشی و تعلیقات است، انتشار خواهد یافت).

۳۴. در نسخه اوکتای قآن میرزا، مصرع نخست «ای سر خدا تو آگهی از حال ما» ضبط شده‌است (بسمل شیرازی، بی‌تا: ۷۴).

۳۵. در دو نسخه اوکتای قآن میرزا و خط احتمالی میرزا محمد بن میرزا معصوم، «آمیخته» آمده (نک. منابع پانویس ۳۲) و در نسخه اساس تصحیح رستگارفسایی و حواشی اصغر فرمانفرمایی بر سفرنامه نایب‌الایاله، «آمیخته‌ای» است (بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ نایب‌الایاله، ۱۳۴۶: ۷۳۶).

۳۶. برای این قطعه نک. بسمل شیرازی، ۱۳۷۱: ۲۸۵؛ همو، ۱۲۶۳: ق: ۶۱؛ همو، بی‌تا: ۷۴.

۳۷. در نسخه اوکتای قآن میرزا، «دوست گر بر سر یار است» آمده (بسمل شیرازی، بی‌تا: ۷۴) که باید صورت صحیح همین باشد، با تصحیح «یار است» به «یار است».

۳۸. در نسخه اوکتای قآن میرزا «یار اگر با تو بود باز» آمده‌است (همان) و ظاهراً صورت صحیح چنین است: «یار اگر با تو بود یار...».

طایری را هر کجا شوق اسیری به^{۲۸} سر افتد
غیر دامت کی پسندد، جز به بامت کی نشیند؟^{۲۹}
*

هر کجا بینم به دامی طایری سر زیر پر
یادم آید مرغ دل در حلقه‌های زلف یار
*

خبر از لذت پرواز گلستانم نیست
ز آشیان تا که پریدم، به قفس افتادم^{۳۰}
*

گوشی بده به ناله فریاد^{۳۱} دادخواه
خواهی که داد تو بدهد دادخواه تو
*

از آن می‌دهم داد خلق جهان
که وقتی به دادم رسد دادخواه

رباعی

از حسینعلی میرزا فرمانفرما رباعی‌ای بر جای مانده‌است
در مدح حضرت علی: ع^{۳۲}

ای شیر^{۳۳} خدا، تو آگهی از دل ما^{۳۴}
کز روز ازل هم تو سرشتی گل ما
با مهر خود آمیخته‌ای^{۳۵} آب و گلم
مهر تو کجا برون رود از دل ما؟

قطعه

قطعه‌ای دوبیتی نیز از حسینعلی میرزا فرمانفرما بر جای مانده که از این قرار است:^{۳۶}

یار اگر بر سر کین است چه سود از دگران؟
دوست گر بر سر بیم است^{۳۷} چه بیم از دشمن؟
دشمن دوست اگر دوست چه هجران چه وصال
یار اگر با تو بود یار^{۳۸} چه گلخن چه چمن

پایان سخن

چنان‌که از نظر گذشت، نگارنده تذکره دلگشا، به‌سبب برخوردار بودن از مصاهرت حسینعلی میرزا فرمانفرما و تقرّب در دستگاه حکومتی شاهزاده، تنها صاحب تألیفی است که ابیاتی چند از اشعار فرمانفرما (شامل چند فرد، یک رباعی و یک قطعه) را جمع و تحریر کرده‌است و منقولات

بوده است، نسخه‌ای است متعلق به میرزا ابوطالب پسر حاجی علی اکبر خان نواب، مؤلف تذکره دلگشا. رستگار فسایی در تصحیح خود به نسخ اوکتای قآن میرزا و آن یک که محتمل است به خط میرزا محمد بن میرزا معصوم باشد دسترسی نیافته و نشانه‌ای از ملاحظه این نسخ در مقدمه خویش به دست نداده و سخنی ضمنی نیز به میان نیاورده است. مقابله این دو نسخه با آنچه حاصل تصحیح رستگار فسایی است نشان از آن دارد که می‌توان تصحیحی نوآیین و پیراسته‌تر از تذکره دلگشا عرضه داشت و در ضبط شماری از ابیات، عبارات و واژه‌ها، علی‌رغم وجود برخی افتادگی‌ها و خطاها که از جمله نواقص معمول نسخ است، از نسخه‌های یادشده در تصحیح آن بهره جست. امید صاحب این کلک آن است که از میان اهل تحقیق در زبان و ادبیات فارسی، صاحب اهمی برآید و تصحیحی دیگر از تذکره دلگشا عرضه نماید.

منابع

- اعتضادالسلطنه، علی قلی میرزا (۱۳۷۰). اکسیر التواریخ. به‌اهتمام جمشیدکیان‌فر. تهران: نشر ویسمن.
- اعتمادالسلطنه، محمدحسن خان (۱۳۶۷). تاریخ منتظم ناصری. ج ۳. به‌کوشش محمداسماعیل رضوانی. تهران: دیبای کتاب.
- «انجمن‌های ادبی در دارالادب ایران: مروری بر وضعیت مهم‌ترین انجمن‌های ادبی شیراز» (۱۳۸۸). ناشناس. مجله شعر، ش ۶۸ (زمستان): ۲۸ - ۳۰.
- بسمل شیرازی، حاجی علی اکبر نواب (۱۳۷۱)، تذکره دلگشا. تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسایی. شیراز: نوید شیراز.
- جهانگیر میرزا قاجار (۱۳۸۴). تاریخ نو. به‌سعی و اهتمام عباس اقبال آشتیانی. تهران: علم.
- حسینی فسایی، میرزا حسن (۱۳۷۸). فارسنامه ناصری. ج ۱. تصحیح و تحشیه منصور رستگار فسایی. تهران: امیرکبیر.
- خاوری شیرازی، میرزا فضل‌الله (۱۳۸۰). تاریخ ذوالقرنین. ج ۲. تصحیح و تحقیق ناصر افشارفر. تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی.
- خورموجی، محمدجعفر بن محمدعلی (بی‌تا). حقایق
- الأخبار ناصری. به‌کوشش حسین خدیوجم. بی‌جا: بی‌نا.
- دانش‌پژوه، محمدتقی (۱۳۵۸). فهرست نسخه‌های خطی دانشگاه تهران. ج ۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- داور شیرازی، مفید بن محمدنبی (۱۳۷۱)، تذکره مرآت الفصاحه: شرح حال و نمونه اشعار شاعران فارس از قدیمی‌ترین زمان تا قرن چهاردهم هجری. به تصحیح و تکمله و افزوده‌هایی از محمود طاروسی. شیراز: نوید شیراز.
- دیوان‌بیگی شیرازی، سید احمد (۱۳۶۴). حدیقه الشعراء. ج ۳. تصحیح و تحقیق دکتر عبدالحسین نوایی. تهران: انتشارات زرین.
- شهرستانی، سید حسن (۱۳۸۱). جلوه‌های هنر ایرانی در اسناد ملی. تهران: انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران.
- عضدالدوله، سلطان احمد میرزا (۱۳۷۶). تاریخ عضدی. با توضیحات و اضافاتی از دکتر عبدالحسین نوایی. تهران: علم.
- فرصت‌الدوله شیرازی، محمدنصیر بن جعفر (۱۳۷۷). آثار عجم. ج ۲. تصحیح منصور رستگار فسایی. تهران: امیرکبیر.
- قزوینی، محمدحسن بن محمد معصوم (۱۴۰۰). ریاض الشهادة فی مصائب السادة. ج ۳. مقدمه و تحقیق مهدی علی قاسمی. قم: انتشارات دلیل ما (مرکز نشر و پخش کتب معارف اهل بیت).
- کرزن، جرج ناتانیل (۱۳۷۳). ایران و قضیه ایران. ج ۲. ترجمه غلامعلی وحید مازندرانی. تهران: علمی و فرهنگی.
- گروسی، فاضل خان (۱۳۷۶). تذکره انجمن خاقان. با مقدمه توفیق سبحانی. تهران: روزنه.
- لسان‌الملک سپهر، میرزا محمدتقی (۱۳۷۷). ناسخ‌التواریخ: تاریخ قاجاریه. ج ۳. به‌کوشش جمشیدکیان‌فر. تهران: اساطیر.
- محمود میرزا قاجار (۱۳۴۶). سفینه‌المحمود. به‌کوشش عبدالرسول خیامپور. تبریز: مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.
- معصوم‌علی شاه، محمد معصوم بن زین‌العابدین (۱۳۸۳). طرائق الحقائق. ج ۳. تصحیح محمدجعفر محبوب. تهران: سنایی.
- نایب‌الایاله، رضاقلی میرزا (۱۳۴۶). سفرنامه رضاقلی میرزا نوه فتحعلی شاه: درباره احوال خود و عموها و برادرانش در

ش ۳۲۱، کتابخانه طباطبایی شیراز. احتمالاً مورخ ۱۲۴۷ -
۱۲۴۸ ق، احتمالاً به خط مؤلف یا استکتاب وی در شیراز یا
بلوکات دیگر فارس.

- حسین بن علی طباطبایی اردستانی اصفهانی متخلص به
مجمر. دیوان مجمر. نسخه ش ۴۱۳۶۸، کتابخانه مجلس
شورای اسلامی. مورخ شعبان ۱۲۲۴ ق، کتابت خانلر طهرانی
در شیراز.

- محمدحسن بن ابوطالب. مناهج السلوک للسلاطین و
الملوک. نسخه ش ۱۸۵۴۵، کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
مورخ شب ۲۲ ذی الحجة ۱۲۳۳ ق، احتمالاً به خط مؤلف،
در شیراز.

- محمدعلی شیرازی. جنگ اشعار متأخرین. نسخه
ش ۳۳۸۳۵، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. ختم کتابت
در ۱۳۲۸ ق، به خط مؤلف.

- تذکره ممیز. ناشناس. نسخه ش ۱۹۳۰۰، کتابخانه مجلس
شورای اسلامی. مورخ ۱۳۰۶ ق، به خط مؤلف.

- هلاکو میرزا بن حسنعلی میرزا شجاع السلطنه. تذکره
خراب. نسخه ش ۱۳۶۶۶، کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
مورخ پنجشنبه ۴ جمادی الأولى ۱۲۵۷ ق، کتابت به خط
مؤلف در کاظمین.

- یزدانخس میرزا بن آزادبخت میرزا بن سلطان سلیم میرزا
بن فتحعلی شاه قاجار. تذکره اوصاف الامین. نسخه
ش ۱۱۸۱۰، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. مورخ
چهارشنبه ۲۲ ذی القعدة ۱۳۰۵ ق، کتابت به خط مؤلف در
قزوین.

ایران و اروپا و وقایع سال‌های اول سلطنت محمد شاه.
تهران: دانشگاه تهران.

- نفیسی، سعید (۱۳۸۳). تاریخ اجتماعی و سیاسی ایران در
دوره معاصر. تهران: انتشارات اهورا.

- هدایت، رضاقلی خان (۱۳۸۰). تاریخ روضه الصفای
ناصری. ج ۹. تصحیح جمشید کیان‌فر. تهران: اساطیر.

- هدایت، رضاقلی خان (۱۳۸۲). مجمع الفصحاء. ج ۵.
به کوشش مظاهر مصفا. تهران: امیرکبیر.

- هلاکو میرزا قاجار (۱۳۴۴). مصطبه خراب. به کوشش
عبدالرسول خیامپور. تبریز: مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران.

- یوسفدهی، هومن (۱۳۸۱). حکایت عشق صنعان. تهران:
فرزان روز.

منابع خطی

- ابراهیم بن اسماعیل کازرونی متخلص به نادری. قبله
العشق. نسخه ش ۱۱۰۹۸، کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد
دانشگاه تهران. مورخ ۱۲۴۰ ق، کتابت به خط مؤلف.

- بهمن میرزا بن عباس میرزا نایب السلطنه. تذکره
محمدشاهی. نسخه ش ۱۹۲۹۸، کتابخانه مجلس شورای
اسلامی. مورخ ۱۲۴۹ ق، کتابت سلیمان تفرشی در اردبیل.

- _____ . تذکره محمدشاهی. نسخه ش ۱۹۹۹۳،
کتابخانه مجلس شورای اسلامی. مورخ ۱۲۴۹ ق، کتابت
محمدحسین تبریزی در اردبیل.

- _____ . خلاصه تذکره محمدشاهی. نسخه
ش ۱۳۷۴۸، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. مورخ شعبان
۱۳۰۲ ق، کتابت عبدالرزاق بیگ دُنبلی.

- جلال‌الدین محمدبن محمد مولوی. مثنوی معنوی. نسخه
ش ۲۶۵۳، کتابخانه مجلس شورای اسلامی. مورخ ۱۲۴۳ ق،
کتابت وصال شیرازی در شیراز.

- حاجی علی اکبر نواب شیرازی متخلص به بسمل. تذکره
دلگشا. نسخه ش ۷۰۳۳، کتابخانه مجلس شورای اسلامی.
مورخ ۱۲۶۳ ق، شاید به خط میرزا محمد بن میرزا معصوم.

- _____ . تذکره دلگشا. نسخه ش ۵۲۶۳، کتابخانه
مجلس شورای اسلامی. بی‌تا، کتابت محمدحسین بن
حاجی رضا، به جهت اوکتای قآن میرزا بن حسنعلی میرزا
شجاع السلطنه، استنساخ شده در عتبات عالیات یا بغداد.

- _____ . ذخیره النجات فی میراث الاموات. نسخه

گزارش

Gozaresh-e Miras

101

Quarterly Journal of Textual Criticism,
Codicology and Iranology
Third Series, vol. 7, no. 4, Winter 2022
[Pub. Winter 2024]

Proprietor:

The WRITTEN HERITAGE RESEARCH INSTITUTE

Managing Director & Editor-in-Chief:

Akbar Irani

General Editor:

Masoud Rastipour

Managing Editor:

Younes Taslimi-Pak

Cover:

Mahmood Khani

Print:

Miras

No. 1182, Enghelab Ave.,
Between Daneshgah St. & Abureyhan St.,
Tehran, Iran

Postal Code: 1315693519

Tel: 66490612, **Fax:** 66406258

Website: www.mirasmaktoob.com

E-mail: gozaresh@mirasmaktoob.ir

Table of Contents

Editorial

Jalal Matini and His Contributions to the Persian Written Heritage 3-4

Articles

Takhbīr al-Kalām: A Newly Found Work by Sayf al-Dīn Isfarangī on the Reasons for Revelation of Some of the Quran's Surahs and Verses / Behrouz IMANI 5-9

A Remnant of the Seljuq Period in Aleppo / Ahmad KHAMEYAR 10-12

A Few Mongolian Words and Expressions in *Al-Wasā'il Ilā al-Rasā'il* / Ali SAFARI AQ-QALEH 13-19

By the Might of the Royal Arm: on the Georgian Name of Allāhwerdī Khān / MohamadSadegh MIRZAABOLQASEMI 20-22

In Defense and Devotion: Affective Practices in Early Modern Turco-Persian Manuscript Paintings / Christiane GRUBER; Translated by Nastaran NEJATI 23-50

Three Etymological Notes / Hassan REZAI BAGHBIDI; Translated by Milad BIGDELOO 51-54

Some Evidence for the Accuracy of Bundari's Translation of *Māda Sihr* to *Nāqatu Binti Thalāthīn* / Hossein SHAHRABI 55-63

On the Monostichs and Quatrains of Hussayn 'alī Mīrzā Farmānfarmā / AliReza KHAZAI 64-69

An Introduction to the Challenges of Cataloging Persian Manuscripts in Poland: An Overview of the Manuscripts of *Bahār-i Dānish* and *Ṭuṭī Nāma* in Warsaw and Wrocław / Stanislaw Adam JAŚKOWSKI 70-80

Newly Discovered Poems of Khālis-i Astarābādī / Seyyed Hadi MIRAGHAI 81-87

Reviews and Critiques

A Contemplation on the Edition of *Ahsan al-Qiṣaṣ*: Collating the Edited Text with the Base Manuscript (Preserved in the Library of Celebi Abdullah in Turkey) / Seyyed Reza MOUSAVI HAFTADOR 88-99

A Review of the Textual Variations Between the Edited Text of *Zarrin Qabā Nāma* and a Newly Discovered Manuscript / Sadegh ARSHI 100-113

Essays on Research

What Does an Etymologist Do? (15) / Seyyed AhmadReza QAEMMAQAMI 114-117

Iran in Ottoman Texts and Sources (28)

Life and Works of Freydun Beyk / Nasrollah SALEHI 118-122